

УДК 37.091.4УШИН:37.018.1

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278239>

ІВАН КРАВЧЕНКО

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6114-4591>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: ivanvitalievishkravchenko@gmail.com

ОКСАНА ЗВЯГІНЦЕВА

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6849-4735>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: kshiushaz27@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ К. Д. УШИНЬСЬКОГО НА РОЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються педагогічні погляди К. Д. Ушинського на роль і значення сімейного виховання на формування особистості. З'ясовано, що у формуванні майбутньої особистості сімейне виховання посідає одне з найважливіших місць. Підтверджено, що головним завданням сімейного виховання є підготовка дітей до життя в сучасних умовах, формування повноцінного громадянина суспільства. Проаналізовано основні педагогічні праці К. Д. Ушинського в питаннях сімейного виховання дитини. Зазначено, що, основи виховання закладаються сім'єю у ранньому дитинстві, досвід благополучного дитинства неодмінно добре впливає на подальше життя людини. Сімейне виховання педагог вважав громадянським обов'язком кожного члена суспільства. К. Д. Ушинський наголошував, що поняття вихованої людини складається з головних напрямів виховної взаємодії, а саме: національного виховання, розумового виховання, естетичного виховання, морального, трудового, фізичного та ін. Розкрито основні напрями виховання як єдину нероздільну цілісність, у гармонії родинно-шкільного впливу на вихованця.

Ключові слова: К. Д. Ушинський, сім'я, гармонійно розвинена особистість, виховна система, сімейне виховання.

Постановка проблеми. Сім'я є первинним і основним осередком суспільства, важливим фактором навчання та виховання гармонійно розвиненої особистості. Зрозумілим є той факт, що у формуванні майбутньої особистості сімейне виховання посідає одне з найважливіших місць. Практичний досвід засвідчує, що сьогодні усе помітнішими стають риси кризи сім'ї, не тільки занепаду подружніх стосунків, а й дитячо-батьківських відносин, що спричиняє за собою зниження головної функції батьків – виховання дітей. За статистикою, в умовах сьогодення, основними причинами кризи сім'ї є: погіршення економічної ситуації в країні, соціальна напруженість, високий відсоток розлучень, загострення конфліктів між поколіннями, питання взаємовідносин між сім'єю і школою. Однією з умов успішного вирішення цієї проблеми є вивчення науково-педагогічного досвіду, накопиченого у сфері сімейного виховання. Багато педагогів-класиків висловлювали думку, що від рівня педагогічної культури батьків залежить успішність і результативність виховання дітей. Сьогодні, в часи динамічності та недостатньої стабільності у світі, реформування освітньої галузі, загострення загальних проблем виховання є нагальна потреба в дослідженнях історико-педагогічного спрямування, тобто у вивченні педагогічної спадщини видатних педагогів минулого стосовно сімейного виховання. Провідне місце серед видатних педагогів, які приділяли значну увагу сімейному вихованню, належить К. Д. Ушинському, що також наголошував на вирішальній ролі соціального середовища у формуванні майбутньої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем взаємовідносин у сім'ї та значення виховання дитини звертались видатні педагоги: Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, Г.

С. Сковорода, О. В. Духнович, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський, А. С. Макаренко, О. А. Захаренко, О. Є. Матвійчук та ін. Питання сімейного виховання досліджували та описували у своїх працях С. Геник, О. Савченко, Г. Кошонько, М. Арапова, Н. Берестова, І. Марущак, С. Корнієнко, О. Шукалова, К. Фатєєва, Н. Кривошея та ін. Погляди К. Д. Ушинського на родинне виховання у своїх працях окреслюють О. Нич, В. Федяєва, Н. Стрельнікова, Н. Калита та ін.

Мета статті: проаналізувати педагогічну спадщину К. Д. Ушинського та роль сімейного виховання у формуванні майбутньої всебічно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Сімейному кодексі України зазначається: регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. (*Сімейний кодекс України, 2002*)

Сімейне виховання – одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків із повсякденним впливом сімейного побуту. (Гончаренко, 1997). Головним завданням сімейного виховання є підготовка дітей до життя в сучасних умовах, формування повноцінного громадянина суспільства. Варто також зауважити, що в процесі виховання відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія вихователя та вихованця, де вони взаємно впливають один на одного: і той, хто виховує, і той, кого виховують. Виховання передбачає здійснення батьками не лише цілеспрямованих і усвідомлених дій, метою яких є досягнення виховного результату, а й несвідомого впливу, що виникатиме в процесі спілкування з дитиною.

В українській педагогіці значне місце посідали погляди К. Д. Ушинського на сімейне виховання. Він писав: «Сім'я - джерело матеріальної та емоційної підтримки, яка необхідна для розвитку її членів, особливо дітей...» (Ушинський, 1974). Родинне виховання педагог вважав громадянським обов'язком кожного члена суспільства.

Чинним Законом України «Про освіту» виховання у сім'ї проголошено першоосновою розвитку дитини як особистості. Батьки здобувачів освіти зобов'язані: виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя, настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства, виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України. (*Про освіту, 2017*)

Ми погоджуємось з думкою К. Д. Ушинського, що основи виховання закладаються сім'єю у ранньому дитинстві. Досвід благополучного дитинства неодмінно добре впливає на подальше життя людини. Сімейні негаразди викликають у дитини невпевненість, сором'язливість, почуття неповноцінності, що відбивається на її успішності і поведінці в школі. Позитивне середовище добре впливає на дитину: вона активна, ініціативна, вчиться з інтересом, дружелюбна, чесна, з радістю виконує бажання дітей і вихователів. К. Д. Ушинський вважає, що ніякий суспільний заклад не зможе замінити благополуччя сімейної атмосфери та елемент сімейного виховання в ранньому житті дитини. Особливість українського сімейного виховання за Ушинським – щирість родинних стосунків.

Виховна система К.Д. Ушинського основана на принципі народності виховання, Ушинський вважав, що дитина повинна рости на мудрості народної тисячолітньої педагогіки. Вихованням він називає певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою прищеплення їй якостей здорової, розумної, творчо ініціативної, культурної, моральної, релігійної, національно свідомої, освіченої людини. (Стельмахович, 1996) К. Д. Ушинський писав: «Поняття вихованої людини - дуже широке поняття». (Ушинський, 1983) Тому і його виховна система, складається з головних складових всебічно розвиненої особистості: національне виховання, розумове виховання, естетичне виховання, моральне, трудове, та фізичне.

Розумове виховання за К. Д. Ушинським це цілеспрямована діяльність батьків, націлена на розвиток розумових сил і мислення дитини та прищеплення культури розумової праці. Прищеплена культура розумової праці передбачає прищеплення інтересу і стійкої потреби в набутті знань, розвитку пізнавальних і творчих здібностей, самоосвіті впродовж всього життя. Як вже зазначалося, К. Д. Ушинський переконаний, що вагомий фактор розумового виховання молоді є наслідування і вивчення мудрості рідного народу, постійне звертання до традицій, звичаїв, джерел фольклору. Звичайно, головну роль в розумовому розвитку дитини перед початком її систематичного навчання у школі вчений відводить батькам. Він висловив думку, що під керівництвом матері найкраще буде почати шлях до наук, тим самим засудив тогочасні французькі і німецькі погляди на навчання і виховання дітей, за якої батьки віддавали своїх трьохрічних малюків в інтернати та притулки.

Фізичне сімейне виховання має розвивати бажання зміцнювати здоров'я, збільшувати силу, досягати правильного тілесного розвитку й утверджувати важливість здорового способу життя, а також виробляти навички санітарно-гігієнічної культури дитини. Інколи основними завданнями батьків в фізичному вихованні - не заважати розвиватися дитині: не забороняти фізичну активність, стимулювати до активного життя і постійного руху. Цьому сприяє відвідування, за вибором дитини, спортивних секцій та гуртків. В той же час, батьками може допускатися і інша помилка, навпаки, перевантаження дитини. В наші дні, на жаль, ми нерідко помічаємо таке необачне ставлення до психічного, фізичного і нервового благополуччя дітей, коли батьки перевантажують їх нервову систему, примушуючи з самого раннього дитинства відвідувати безмежну кількість гуртків.

Задачею морально-духовного виховання, як складової сімейного виховання на є на прикладі батьків, донести і розвинути в дитині гуманність, емпатію, почуття гідності та самоповаги у поєднанні зі скромністю, працьовитість, чесність, патріотизм, дисциплінованість, тактовність та повагу. Звичайно, К. Д. Ушинський черпав ці засади з вселюдських цінностей, норм релігійної моралі та народних чеснот, що завжди цінувалися та заохочувалися в суспільстві. Педагог зазначав: «Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією». (Бойко, 2004) Він по-новому виносить питання виховання моральності в сім'ї. На його думку, головна мета морального виховання в родині виражається не в беззаперечному дотриманні кодексу правил поведінки, а в створенні внутрішньої спрямованості людини до морального і духовного збагачення. Таким чином, першим і основним завданням сімейного виховання К. Д. Ушинський вважає підготовку дитини до життя в суспільстві. На нашу думку, це завдання є складним, адже воно залежить, як правило, від духовно-морального життя сім'ї, загального суспільного ладу та прикладу батьків. Батькам необхідно зрозуміти свою роль і запам'ятати, що духовність можна виховати лише духовністю.

Трудове виховання в виховній і педагогічній системі К. Д. Ушинського виступає як база всіх напрямів виховання. К. Д. Ушинський приділяв велику увагу ролі праці в житті людини, особливо в своїх навчальних книжках «Рідне слово», «Дитячий світ», в статті «Праця в її психічному і виховному значенні» і інших. Однією із центральних проблем в його творах є з'ясування ролі праці для виховання. Правильне виховання неможливо собі уявити без трудового виховання. Праця людини завжди була підставою для створення благополуччя й головною умовою повноцінного розвитку особистості. Трудові якості не даються людині від природи, вони виховуються в ній протягом її життя, й особливо у дитинстві і юності. Праця розглядається як необхідна умова, засіб, а готовність до вільної суспільно-корисної праці - як головна мета виховання. Основне покликання господарсько-трудоного виховання в сім'ї полягає в розвитку звички й любові до праці.

Етичне й естетичне виховання К. Д. Ушинський трактував як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, поводитися культурно й достойно. Цінним є і таке спостереження педагога: «Я гадаю, що естетично впливати безпосередньо на дітей – важко, і що треба дорослим давати естетичну освіту. Статуї, картини, природа впливають скоріше на дорослих, а вони вже вносять цей вплив у життя, в слова, в рухи тіла, в домашнє середовище, в одяг, у поведженні з дітьми, – і вже в цій формі діти сприймуть прекрасне». (Ушинський, 1955) Важливе для фізичного й естетичного розвитку дитини є її спілкування з природою. Батьки мають забезпечити прогулянки, активності та пізнавальну

діяльність на природі. Важливо із раннього дитинства і впродовж всього становлення особистості пробуджувати в дітях любов до прекрасного – читати їм книжки, організовувати екскурсії, проводити вилазки на природі, вчити вірші, показувати й обговорювати твори мистецтва, влаштовувати походи в театри, музеї. навчати різноманітних пісень.

Всі напрями виховання К. Д. Ушинський розглядав як єдину нероздільну цілісність, у гармонії родинно-шкільного впливу на вихованця.

К. Д. Ушинський у своїх працях наголошував на важливості поширення педагогічних ідей серед батьків. Також у статті «Про користь педагогічної літератури» стверджував, що «Всякий міцний успіх суспільства в справі виховання неминуче спирається на педагогічну літературу... Педагогічна література знайомить нас із психологічними спостереженнями багатьох розумних і досвідчених педагогів і, головне, спрямовує нашу власну думку на такі предмети, що легко могли б випасти з нашої уваги». (Ушинський, 1983)

Педагог доводив, що головною вихователькою своїх дітей є мати. На ній лежить обов'язок виховати майбутніх членів суспільства такими, щоб вони впливали на подальший прогрес людства. Вчений пропонував опікуватися проблемами формування жінки-матері, дати їй можливість навчатися основам педагогіки для подальшої реалізації в сфері сімейного виховання і громадського життя.

З деякими тезами К. Д. Ушинського можна не погодитись, враховуючи світоглядну різницю між його епохою та нашою сучасною. Сьогодні дитина не перебуває під педагогічним впливом лише матері. У виховному процесі беруть участь уся родина, разом впливаючи на формування майбутньої особистості. На відміну Хотілось би підкреслити, що роль батька у виховному процесі надважлива. Батько є прикладом поведінки, джерелом упевненості і авторитету. Це уособлення дисципліни і порядку. Він формує соціально корисні цілі і ідеали. Батько може сформулювати в дитини здібність до ініціативи і протистояння груповому тиску. Проте виконати свої виховні функції повною мірою батьки можуть лише за умови, що вони є авторитетом для власної дитини. Справжнім авторитетом користуються батьки, які уважні до дітей, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність, сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті, показують позитивний приклад взаємостосунків між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми.

Висновки з даного дослідження: Проаналізувавши педагогічну спадщину К. Д. Ушинського, ми з'ясували, що педагог не заперечував, а підтверджував вплив соціального середовища на формуванні майбутньої особистості. Таким середовищем для дитини з перших днів життя є сім'я. Саме в сім'ї беруть початок світогляд, ідейні й моральні переконання, етичні й естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтації, дитина вперше прилучається до рідної мови, історії та культури свого народу, його традицій, звичаїв, обрядів, усього укладу життя (Підгук, 1989). Обов'язком кожного члена сім'ї є усвідомити свою важливість у формуванні майбутньої всебічно розвиненої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бойко А. М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги. Київ : Професіонал, 2004. 576 с.
- Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- Підгук В. Г. Педагогічні задачі і завдання для батьків. Київ : Радянська школа, 1989. 187с.
- Про освіту : Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
- Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання: посіб. для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів. Івано-Франківськ, 1996. 179 с.
- Ушинський К. Д. Теоретичні проблеми педагогіки. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / ред. А. І. Пискунова. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1. 496 с.
- Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / ред. О. І. Пискунов. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 2. 359 с.
- Ушинський К. Д. Про сімейне виховання / упоряд. О. Т. Губко. Київ : Радянська школа, 1974. 152 с.
- Ушинський К. Д. Твори : в 6 т. Київ : Радянська школа, 1955. Т. 6. 618 с.

REFERENCES

- Boiko, A. M. (2004). *Personalii v istorii natsionalnoi pedahohiky. 22 vydatnykh ukrainskykh pedahohy [Personalities in the history of national pedagogy. 22 key Ukrainian educators]*. Kyiv: Profesional [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Pidhok, V. H. (1989). *Pedahohichni zadachi i zavdannya dlia batkiv [Pedagogical tasks and assignments for parents]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About lighting]*. № 2145-VIII., art. 380. (2017) [in Ukrainian].
- Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]*. № 2947-III, art. 135. (2002). [in Ukrainian].
- Stelmakhovych, M. (1996). *Teoriia i praktyka ukrainskoho natsionalnoho vykhovannia: posibnyk dlia vchyteliv pochatkovykh klasiv ta studentiv pedahohichnykh fakultetiv [Theory and practice of Ukrainian national education: manual for primary school teachers and students of pedagogical departments]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Ushynskiy, K. D. (1955). *Tvory [Works]* (Vol. 6). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Ushynskiy, K. D., & Hubko, O. T. (Ed.). (1974). *Pro simeine vykhovannia [On family education]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Ushynskiy, K. D., & Pyskunov, O. I. (Ed.). (1983). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works in two volumes]* (Vol. 1). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Ushynskiy, K. D., & Pyskunov, O. I. (Ed.). (1983). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works in two volumes]* (Vol. 2). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

IVAN KRAVCHENKO

OKSANA ZVIAHINTSEVA

K.D. USHYNKYI'S IDEAS ON THE ROLE OF FAMILY EDUCATION IN DEVELOPING A PERSONALITY

The article describes K. D. Ushynskiy's pedagogical ideas on the role and importance of family upbringing and its influence on personality development. Family upbringing and personality development play an important role in modern society. The main task of the family education is to prepare children to live in the modern world, and to develop true citizens of a society. The article also analyses K.D. Ushynskiy's key pedagogical works on family education. It is important to lay the foundation for development and learning in early childhood, and happy childhood definitely has a positive effect on a person's future life. K.D. Ushynskiy considered family education to be the civic duty of every member of society. He claimed that the concept of an educated person consisted of several interacted components, namely: national education, mental education, as well as aesthetic, moral, labor, physical education. The education has to be seen as a single inseparable integrity, in the harmonious interrelation between family and school and their influence on a child.

Key words: *K.D. Ushynskiy, harmoniously developed personality, system of education, family education*